

С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университетінің 60 жылдығына арналған «Сейфуллин оқулары– 13: дәстүрлерді сақтай отырып, болашақты құру» атты Республикалық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары = Материалы Республиканской научно-теоретической конференции «Сейфуллинские чтения – 13: сохраняя традиции, создавая будущее», посвященная 60-летию Казахского агротехнического университета имени С.Сейфуллина. - 2017. - Т.1, Ч.4. - Б.171-174

САЛЫҚ САЯСАТЫ – АГРАРЛЫҚ ЭКОНОМИКАСЫНЫҢ ОҢТАЙЛАНДЫРУ КІЛТІ

Жусупов Е.А.

Агроөнеркәсіп кешені – мемлекеттің азық - түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ететін және республикамыздың тұрғындарының басшылығына тұрмыс жағдайына тікелей әсері бар экономикамыздың аса маңызды салаларының бірі.

Агроөнеркәсіптік жүргізуде экономикалық тетіктерінің тиімділігін жетілдіру қажеттілігі бүгінгі кезеңдегі даусыз, өте керекті қозғаушы күштердің бірі болып отыр. Өндірістің негізгі саласының бірі азық-түлік мәселесін шешетін, агроөнеркәсіптік өнімдерін өндіретін өндірістің өсімі әліде болса төмен жағдайда. Қалыптасқан жағдайды талдай отырып экономиканың ауылшаруашылығындағы шешілмей жатқан мәселелерді қарастырып, агроөнеркәсіптік өндірісін ынталандыратын іс-шараларды жүзеге асыру қазіргі кезеңдегі маңызды мәселердің бірі.

Қазақстан халқының 47%-ы ауылдық жерлерде өмір сүреді. Еліміздің экономикалық белсенді тұрғындарының үштен бірі аграрлық салада еңбек етеді. Мемлекетіміздің ішкі жалпы өнімнің 5,3%-ы аграрлық сектордың үлесіне тиесілі. Ауыл шаруашылық жерінің жалпы көлемі 222,3 миллион гектар, оның ішінде егістік жер 36 миллион гектар, жайылымдық жер 182 миллионнан астам гектар және шабындық жер 5 миллионға жуық гектар құрайды. Әрбір жан басына шаққанда шамамен 2,2 гектар жерден келеді. Бұл дүние жүзіндегі ауыл шаруашылығы жағынан дамыған көптеген елдердегіде әлдеқайда көп. Соңғы жиырма жылдың ішінде жыл сайын орташа есеппен 24 миллион тоннадан астам ет, 3,5 миллион тоннадан астам сүт және 100 мың тоннаға жуық жүн өндірілді. Ендеше АӨК-ті дамыту еліміздегі әлеуметтік-экономикалық ахуалға, мемлекеттік азық – түлік қауіпсіздігіне, экономикамыздың барлық саласының жағдайына шешуші дәрежеде ықпал етеді [1].

Осы міндеттерді жүзеге асыру мақсатында ауыл шаруашылығы министрлігі бірқатар кешенді шараларды іс жүзіне асырылды. Біріншіден, еліміздің агроөнеркәсіп кешенінің зағнамалық базасын одан әрі жетілдіру шеңберінде нақты шаралар жасалды. Өндіріс кешендерін қарқынды дамыту мүмкіндіктеріне кең жол ашу үшін біршама базалық заң актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізілді. Екіншіден, Елбасының ауыл шаруашылығын саласын жан-жақты дамыту жөніндегі тапсырмаларына байланысты Үкімет қабылданған экономикамызды және қаржы саласын тұрақтандыру жөніндегі үш жақты бірлескен іс-қимыл жоспарына сәйкес агроөнеркәсіптік кешенін дамытудың инвестициялық бағыттары айқындалады. Агроөнеркәсіп кешенінің даму бағдарламасында белгіленген кешенді шараларды іс жүзіне асыру аграрлық саланы әртараптандыру үрдісін қортындылап, агроөнеркәсіп кешенін

дамытудың жаға саптық деңгейіне шығаруға мүмкіндік береді. Оның бүгінгі жаппай жаһандану дәуіріндегі бәсекелестікке қабілетін шыңдап, еліміздің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз етеді. Ішкі азық-түлік наықтағы тұрақтылықты нығайтып, еліміздің экспорттық әлеуетін арттырады.

Аграрлық мәселелер қазіргі экономикада маңызды орын алады. Ғылыми талдауды аграрлық қатынастардың, аграрлық саясаттың мәніне деген теориялық көзқарастардың тұтас бір жүйесін қалыптастыруға және осыдан туындайтын ауыл шаруашылығы дамуы жолдарының нақты мәселелеріне бағыттау әр түрлі тұжырымдамаларды салыстырмайынша мүмкін емес. Салыстырмалы талдау олардан оң аспектілерді бөліп алып, айқын қажетсіздерін анықтауға мүмкіндік береді.

Аграрлық қайта құруларды жүргізу, стратегия мен тактиканы негіздеу кейін оларды тиімді жүзеге асырудың қағидаттары мен механизмдерін жасауға мүмкіндік беретін аграрлық қатынастардың теориялық негіздерін терең әрі жан-жақты зерттеуді қажет етеді.

Аграрлық секторда жүргізіліп жатқан қайта құрулар нарыққа бағытталған сектор жасауға, оның жаңа тиімді жағдайға бейімделуіне бағытталған, яғни өтпелі кезеңнің үрдістерімен негізделген. Біздің пікірімізше, аграрлық экономикасын жақсарту үшін қолайлы салық саясатын қолдануға тура келеді. Себебі қазіргі заманда барлық алып агроөнеркәсіптік компаниялар өз тауарды шетелге үлкен көлеммен сатады. Бұның арқасы аграрлық тауарларды тасымалданғанда немесе түгендеу барысында көптеген есептеу қателелері шығады және салық көлемін ажыратуға қиындықтар пайда болады. Ал егер салық саясатында барлық тиімсіз жағдайларды шешу жолдары көрсететін болсақ, бүкіл процесстер оңтайландырады.

Кәсіпорынның салық саясаты - кәсіпорынның қаржылық стратегиясының ажырамас бөлігі болып табылады, оның экономикалық қызмет балама салық төлемдерінің ең тиімді нұсқасын жүзеге таңдау [2].

Ұйымдар мен кәсіпорындарда жасалынып қалыптасатын салық саясаты бухгалтерлік есеп жөніндегі принциптерден, ереже – нұсқаулардан, әдістер мен әртүрлі ішкі операциялар маңызынан құрылады. Мұның барлығы қаржылық есеп жүйесін жүйелеп тапсыру мақсатындағы шындық көрсеткіштерді дәлелдеу мақсатында іске асырылады. Қаржылық жағдай мен мұндағы болып тұратын өзгерістерді, шаруашылық қызметінің жағдайын дәлелді түрде іске асырып, алдын-ала қойылған талаптарға жауап беру үшін ұйымдар басшылары бухгалтерлік есеп жөніндегі көпсатылы принциптер мен әдістер ішінен ең қажеттіліктерін таңдап, бұларды қолдану жөніндегі тұжырымдама (концепция) дайындауға міндетті.

Салық саясатының түпкі мақсаты – экономикалық қызметтен алынған пайданы мемлекетке салық ретінде төлеу жолдарын ұсыну. Түпкі мақсаттың ең дәлелдісі ұйымдардың таза пайдамен қызмет атқаруын қамтамасыз ету. Сондықтан, қандайда болмасын аграрлық өнеркәсіп таза пайдамен қызмет атқарып, жұмыс істеуіне ең әуелі ұйымдардың өзі, үлес қосушы акционерлер мен қаржы салымшы инвесторлар, дайын өнімдерді сатып алушылар, несиелендірушілер мүдделі болып табылады.

Есеп жүйесін ұйымдастыру ұйымдар мен кәсіпорындарда әр түрлі

жағдайда қалыптасады, мұның үшін технологиялық бағытпен техникалық жағдайларды толық меңгеру негізінде көп нұсқаулы салық саясатының ішінен ең қажетті және тиімді жолдарын жасау қажеттілігі туындайды. Салық саясатының ықтималды және бір бағытты типтік нұсқаулары болмайды. Салық саясаты негізінен қаржы есебінің өрісінде және салық заңнамасына сәйкес жасалынады. Алайда қаржы есебі басқарушылық және салық есебімен тікелей байланыста болатындығын, және есептің бұл түрлері арасында гармониялық үйлесімділіктің сақталуын есте сақтаған жөн. Бухгалтерлік есептің жоғарыда айтылған әрбір түрлерінің өз ерекшеліктері мен жүргізу әдістері болатындықтан, қаржылық есепті қорытындылау қызмет қолданбалы негізі бағыттан ауытқымауы керек.

Салық саясаты екі жағдайда – «жоғарыдан» және «төменнен» реттеледі. «Жоғарыдан» реттеу кезеңінде есеп қызметін жүргізу жөніндегі заңдар мен нормативтік актілер, сондай-ақ бекітілген бухгалтерлік есеп стандарттары, салық заңдылығы т.б. ресми құжаттар басшылыққа алынады. Екінші жағдайда «төменнен» реттеу кезеңінде ұйымдардағы технологиялық ерекшеліктер, салалық құрылым, табыс келтіру жолдары т.б. ішкі ерекшеліктер басшылыққа алынады. Салық саясатын қалыптастыру үшін есеп жүргізу әдістерінің ішінен, осы кәсіпорынға тән қажетті әдістер мен ережелерді тандап алып, салық саясатының маңызын ануға болатындығын тағы да айта кеткен жөн [3].

Салық саясатын ресмилендіру үшін осы ұйымдар мен кәсіпорындарда қолданылған ішкі әдістемелер мен ережелерді ұсыну кезінде жалпы бухгалтерлік есеп объектілерін жүргізу жөніндегі қойылған талаптардан, принциптер мен қаржы есебінің элементтерін тану бағытынан ауытқымау керектігін түсіну қажет.

Егер жан-жақты және сапалы дайындалған немесе қабылданған шешімдер ұйымдардың таза пайдамен қызмет атқаруын қамтамасыз етпеген жағдайда, салық саясатын жасаудың қажеттігі болмайды. Сондықтан салық саясаты ұйымдар қазметінің тиімділігіне, ақша қаражатының өсуіне және іске асырылмай келген резерв көздерін ашуға тікелей әсер етеді. Мысалға, ұзақ мерзімді жалға беру объектісі таза пайда мен ақша қаражаттарының көбеюіне тікелей әсер ететіндігін басты бағыттың бірі деп түсінген жөн. Яғни қаржылық тұрғыдан қарағанда ұзақ мерзімге жасалған келісім-шарт бірден таза пайда келтірілмегенімен, біртіндеп таза пайданың белгілі бір бөлігін қамтитындығын білген жөн. Салық саясатын жасауға тікелей басшылық жасаушы басшылар мен атқарушы бухгалтерлер осы ұйымның таза пайдамен қызмет атқаруын қамтамасыз ететін есеп әдістерін зерттеп, қолдану жолдарының ең тиімді бағытын таңдауы қажет.

Бір типтік және барлық кәсіпорындар қызметіне тән салық саясатын жасау мүмкін емес, мұның өзі өте қиын және болмайтын әрекет. Салық саясатын танып білу, мұның маңызын сапалы жасау, өз бетінше тиімді шешім қабылдау, қаржылық қорытынды есеп жасап дәйекті бағытпен қойылған бағдарды іске асырудың маңызы зор. Салық саясатын қалыптастыру мен іс-тәжірибеге енгізу үшін бухгалтерлік есеп принциптерін, мұның қолданбалы әдіснамаларын, салық жүйесін, қаржылық менеджментті (басқаруды) т.б. көптеген мәселелерді жоғары және терең түрде білуі қажет. Нарықтық

қатынастардың қыры мен сырын, ұтымды бағытын, сауда өрісін терең түрде біле білу бағытында, бас бухгалтердің атқаратын рөлі өте зор [4].

Салық саясатын жасаушылар мен қатысушы мамандар осы ұйымда қолданылатын бастапқы құжаттардың маңызы мен өрісі, бухгалтерлік есеп шоттарының типтік жоспарын, активтерді бағалау, міндеттемелерді бағалап, қайтару, негізгі құралдардың тозу нормалары мен сомаларын белгілеу, аяқталмаған өндірісті бағалау, құжат айналысы ережесін белгілеу, ақпараттар жүйесін өңдеу технологиясын, аудиторлық тексеру мен қорытындылау әдіснамаларының маңызы мен мақсатын іс-тәжірибеде жақсы қолдана білу тиісті біліктілікті қажет етеді. Салық саясатын қалыптастыру үшін келесі принциптерді қолдану керек:

1. Салық салу міндеттілігі принципі
2. Салық салу айқындығы принципі
3. Салық салу жүйесінің бір тұтастығы принципі
4. Салық салу заңдарының жариялылығы принципі

Экономикамыздағы интеграциялық үдерістердің шапшаң өсуі азық – түлік нарығындағы жоғары бәсекелестік ахуалын туғызады.. Бұл – уақыт талабы. Одан қалыс қалу мүмкін емес. Бүгінгі жаһандану дәуірінің бұлжымас қағидасы бойынша өскелең экономикасының ешқайсысы да интеграциялану үдерісінен сырт қалмауы тиіс. Ендеше, мемлекетіміздің аграрлық саясатына шұғыл түрде инновациялық бастамаларды ынталандыру, жаппай озық технологияларды өндіріске енгізу мақсатындағы өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажет. Олай болмайынша, саланы жоғары қарғынмен дамыту және оның бәсекелеге қабілеттілегін қамтамасыз ету хақында сөз қозғаудың өзі қиын.

Жоғарыда келтірген барлық әдістерді пайдалану арқылы, аграрлық экономиканы оңтайландыруға болады.

Әдебиеттер тізімі

1. Ушачев И.Г. Проблемы устойчивого развития АПК, Экономика сельскохозяйственных и перерабатывающих предприятий, 2015, № 11.
2. 8-ші Халықаралық Қаржылық Есептілік Стандарты (IAS 8) Есеп Саясаты, Бухгалтерлік Есеп Бағалауларында Болатын Өзгерістер мен Қателер. http://online.zakon.kz/document/?doc_id=31244642
3. Бухгалтерлік есеп пен қаржылық есептілік туралы заңы 28.02.2007. (28.12.2016 соңғы өзгертілер) <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000234>
4. The qualitative characteristics of financial information, and managers' accounting decisions: evidence from IFRS policy changes, Nobes C.W, Stadler C, Accounting and business research, том 45, edition 5, page 572-601, special issue: SI, DOI: 10. 1080/00014788.2015.1044495, published : juli29, 2015.